

ГЛОБАЛЬНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК МЕТОД ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ І ФОРМА НАСИЛЬСТВА

У статті аналізується тероризм як небезпечне явище для людства, стоїть в одному ряду світових загроз поряд з ядерною та екологічною небезпекою. Міжнародний тероризм стає найпоширенішим засобом вирішення конфліктів у різних регіонах планети. Сьогодні в Україні є чинники, існування яких становить ґрунт для виникнення різних за масштабами та систематичністю терористичних проявів. В умовах загострення кризи, що охопила політичні, економічні та соціальні відношення в Україні, можна окреслити фактори, які сприяють розвитку тероризму: криміналізація суспільства, корупція, низький економічний рівень країни, невдоволення існуючими суспільними відносинами, значний рівень злочинності.

Ключові слова: *тероризм, політичний і національний тероризм, причини тероризму, екстремізм, протидія тероризму, злочин.*

Тероризм має глибокі історичні, етнотериторіальні і релігійні корені, а мотиви прояву конкретної терористичної діяльності варто шукати в розумінні соціально-економічної і геополітичної обстановки. Тероризм перетворюється в явище глобального масштабу через здатність використовувати досягнення технічного прогресу як у частині озброєності виконавців, так і при виборі об'єктів проведення терористичних акцій (ядерний, електронний, хімічний, екологічний, біологічний). Терористичні групи оснащені сучасною зброєю, новітніми системами зв'язку, володіють серйозними фінансовими можливостями і комунікаційними технологіями високого рівня, що можна використовувати для потрібного впливу на маси, популяризації своєї ідеології.

Історія тероризму як соціально-політичного явища нараховує більш ніж півтора століття. У світі функціонують десятки наукових центрів з вивчення тероризму, існує багато літератури, присвяченої аналізу цього негативного феномена суспільного життя.

Кожна історична епоха переживала певні явища і процеси, до яких була прикута увага людської спільноти протягом тривалого часу і які, певною мірою, визначали і характер тієї чи іншої епохи. Друга половина XIX століття проходила під знаком масового захоплення

соціалістичними ідеями, а визначальним явищем другої половини ХХ століття стала «холодна війна». Тероризм — це специфічна складова суспільно-політичного життя, яка є постійним супутником історії людської цивілізації.

Як відзначають вчені, тероризм почав набирати силу з 1966 року. Особливістю сучасного тероризму, що обумовлює його підвищену громадську небезпеку, є його масовий і систематичний характер. У доповіді Центрального розвідувального управління США про міжнародний тероризм, яка була надана для розгляду конгресу 1 січня 1981 року, вказується, що за період 1968 — 1979 роки було вчинено 3336 терористичних актів, за 1976 рік — 413, а за 1979 — 760. В результаті цих актів було вбито 587 осіб в 1979 і 646 — в 1980 році. В самому ж звіті зазначено, що правдивість цих даних досить сумнівна, оскільки «в відомостях, що публікуються, статистичні дані применшуються...» [8].

У світі лише протягом 1996 року було скоєно понад 2500 актів тероризму. Кількість загиблих збільшилася в 1996 році до 311 осіб проти 177 осіб у 1995 році. Від рук терористів було поранено 2652 людини. В 1997 році 221 особа загинула і 693 поранено. Більше всього актів тероризму було вчинено в 1997 році на Середньому Сході — 440, в Азії — 334, Латинській Америці 128, Європі — 52. В 1998 році в Росії біло вчинено 21 терористичний акт [10].

Сучасний тероризм має організований характер. У виступі на нараді Лондонського інституту сучасної історії, присвяченій вивченню сучасного тероризму П. Женке відмітив «транснаціональний характер операцій тероризму, задуманих в одній, а реалізованих в іншій країні, вимагаючи в ряді випадків високої технічної кваліфікації, наприклад, при позбавленні Лісабона води, а Риму — телефонного зв'язку, розриву взагалі всіх зв'язків з Буенос-Айресом, плануванні руйнування лондонського метро» [11].

«Транснаціональний» характер тероризму викликає необхідність прискіпливого дослідження діяльності терористичних організацій, їхніх взаємозв'язків, контактів з міжнародними злочинними організаціями. Поряд з дослідженнями вчених інших країн в Україні з'явилися також роботи, в яких висвітлюється питання концептуального характеру походження тероризму, його соціально-психологічних особливостей, класифікації основних напрямків, наводяться дані відомих терористичних організацій світу, терористів минулого і сьогодення, про здійснені ними терористичні акти.

Досить різноманітні форми, в які втілюється тероризм. Якщо в минулому тероризм втілювався в основному в убивстві, пораненні або

заякуванні державних та громадських діячів, то в даний час він приймає такі форми, як пошкодження та підірвання шляхів сполучень і інших засобів пересування, підірвання громадських та публічних споруд, житлових будинків, пограбування складів зі зброєю і підприємств, окупація посольств, напади на місця міжнародних зустрічей, штаб-квартири міжнародних організацій та інше.

Також досить різноманітні знаряддя злочинів, якими користуються терористи. Сьогодні вони володіють всіма досягненнями сучасної техніки, що свідчить про могутні джерела фінансування терористичних організацій. На зміну традиційній в минулому саморобній бомбі, вибух якої прирікав в першу чергу самого терориста, сучасні терористи широко застосовують бомби-листи, бомби-посилки, контактні бомби та бомби сповільненої дії, що дозволяє злочинцям залишатися довгий час, а то й взагалі безкарними, і, що найголовніше, вкрай ускладнює боротьбу з ними. Все більш поширювані можливості використання терористами хімічної, біологічної і навіть термоядерної зброї викликає серйозне занепокоєння у світової спільноти.

З точки зору моральності, тероризм — це деградація, втрата всього людського. Відрізняють два види тероризму: політичний і національний. Метою тероризму є досягнення політичних цілей — примусити уряд чи установи або організації вчинити дії, вигідні для політичних інтересів терориста [8].

Під політичним тероризмом розуміються всі прояви терористичної активності, що направлені на зміну суспільного устрою в цілому в будь-якій його частині. У вузькому розумінні під політичним тероризмом мається на увазі боротьба, що спрямовані на попередження чи прийняття будь-яких рішень, що стосуються державного устрою. Соціальний тероризм формується на основі більш глибоких внутрішніх соціально-політичних конфліктів і проявляється у двох основних формах: лівого і правого тероризму.

Національний тероризм здійснюється за етнічними ознаками, сепаратистський тероризм проводиться національно-політичними групами меншин, що борються за суверенітет чи розширення автономії історичної території проживання.

Внутрішній та міжнародний тероризм характеризується: внутрішній тероризм здійснюється на території однієї держави. Терористи і жертви — громадяни цієї держави. Міжнародний тероризм здійснюється терористами проти представників іноземних держав та міжнародних організацій.

Безпосередньо тероризм втілюється у вигляді терористичного акту — здійснення злочину терористичного характеру, яке є завершальним етапом терористичної операції. Терористичні акти бувають таких видів: диверсія, викрадення, замах і вбивство, пограбування (експропріація), хайджекінг — захоплення транспортного засобу: літака, залізничного потяга, автомобіля, корабля, захоплення будівель, озброєний напад, кібертероризм — напад на комп'ютерні мережі, політичні вбивства, кримінальні злочини. Тероризм — вияв нездоров'я суспільства (громади, суспільства, людства). Для терориста насильство — це спосіб впливу на суспільство у необхідному напрямі і форма демонстрації незгоди з усталеними нормами і стереотипами [4].

Тероризм стає дедалі одним з найбільш невинуватених і найнебезпечніших злочинів. Невинуватеним — тому що терористи дуже рідко досягають своєї мети. Найнебезпечнішим — тому що гинуть ні в чому не винні люди — діти, жінки, старі, немічні. Тероризм — ознака неблагополуччя в суспільстві, його хворобливості, а тому головними засобами боротьби з тероризмом повинні стати соціальні і політичні засоби. Вперше поняття «тероризм» виникло і розвивалося у міжнародному законодавстві. Це знайшло своє відображення в таких міжнародно-правових актах, як документи міжнародних конференцій з уніфікації кримінального законодавства в 20–30 роки ХХ сторіччя. У 1937 році в Женеві на скликаній за ініціативою Ліги Націй міжнародній конференції були схвалені Конвенція про попередження тероризму і покарання за нього і Конвенція про створення міжнародного кримінального суду.

Система міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом на глобальному рівні представлена рамками ООН, її спеціалізованих установ ІКАО ІМО, МАГАТЕ. Під їхньою егідою створена і діє міжнародно-правова база такого співробітництва, що включає до себе цілу низку універсальних угод.

Збільшення числа злочинів терористичної спрямованості спричинило прийняття Токійської конвенції про злочини на борту літака 1963 року; Гаагської конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 року; Монреальської конвенції про боротьбу з незаконними актами, які спрямовані проти безпеки цивільної авіації 1971 року, що у 1988 році була доповнена Протоколом про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію; у 1988 році була схвалена Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, і Протокол

про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі; Конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 року, Конвенція про маркування пластикових вибухонебезпечних речовин 1991 року [6].

Фундаментом, на якому базується стратегія і тактика боротьби із сучасним тероризмом, є конституційні й інші законодавчі норми, орієнтовані на захист особистості, охорону безпеки суспільства і держави від злочинних зазіхань. Йдеться про Конституцію України і національне законодавство в частині, що стосується боротьби з терористичними проявами; постанови Верховної Ради. Укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, що передбачають загальнодержавні заходи протидії терористичним проявам; про результати досліджень концептуального характеру Міжвідомчого науково-дослідного центру при Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю при Президенті України; спільних розробках НАН України і Служби Безпеки України з питань удосконалення законодавчої і нормативної баз, що регламентують боротьбу з тероризмом України; про нормативні акти, що регламентують діяльність спецпідрозділів правоохоронних органів України, на які покладені завдання боротьби зі злочинами терористичного характеру.

У даний час законодавча база боротьби з тероризмом міститься в Конституції України, Законі України «Про боротьбу з тероризмом», Законі України «Про основи національної безпеки України», «Про Службу безпеки України», Кримінальному кодексі України (шістнадцять статей).

Входження України у світовий простір позначається відчутними зрушеннями в усіх сферах її життя — політичній, соціально-економічній, духовній, культурній. Найсуттєвіший здобуток України — її суверенітет. В Конституції України підкреслюється: «Україна є суверенна і незалежна, соціальна держава» [5]. Україна стала на шлях соціального прогресу і стабільності, реалізується ідея забезпечення пріоритету прав і безпечної життєдіяльності людини. Більш чітко визначається місце і роль України в геополітичному і гео економічному просторі. Відстежуються конкретні цілі і завдання з урахуванням наявних матеріальних, фінансових та інших ресурсів держави, осмислюються оптимальні шляхи їх досягнення. Відсутність в Україні громадського консенсусу з політичних, економічних, соціальних питань — одна з головних причин не тільки кризи в Україні, але і системної кризи пострадянських країн.

Оцінюючи становище в Україні в контексті розвитку світової цивілізації та виявляючи загальні національні цілі майбутнього: «...сподівання української нації, які протягом віків живилися ідеєю державної самостійності, здійснилися, Україна здобула незалежність мирним демократичним шляхом... поклавши шляхом її становлення повернення до європейських цінностей» [7].

Україна стала на шлях демократичних перетворень, що потребує проведення внутрішньої перебудови держави і суспільства разом із розширенням та поглибленням різноманітних відносин з іншими державами. Інтегруючись у загальноєвропейський процес, Україна приєднується і до проблем, що стоять за міждержавними відносинами. Тероризм — одна з таких проблем, яка все більше загрожує безпеці багатьох країн і їхнім громадянам, спричиняє величезні політичні, економічні та моральні витрати, зумовлює сильний психологічний тиск на великі маси людей.

Останнім часом світ став свідком ескалації тероризму. Все більш витонченими стають терористичні акти, жорсткішають його форми. Ці види насильства особливо процвітають в районах соціальної, національної напруженості: в Азії, на Близькому Сході, а також в багатьох регіонах колишнього СРСР. Тероризм набуває гострих форм, і до нього починають все частіше вдаватися в передкризові і кризові періоди розвитку суспільства. Для передкризового періоду характерний терор, який є безумовним показником соціального неблагополуччя і можливих грандіозних змін. Так було і в Росії з 60-х років XIX ст. Під час відкритого громадянського протистояння політичний тероризм межував з військовим і державним, нерідко з кримінальним і ідеалістичним. Ті ж самі форми тероризму можна спостерігати і після встановлення твердої влади, але з величезним переважанням державного. Цей період після захоплення влади можна назвати кризовим, адже прихід тоталітаризму означає всезагальну кризу — соціальну, духовну, моральну, психологічну, економічну, технологічну у всіх сферах життєдіяльності людини.

Наприклад, у Федеральному Законі РФ «Про боротьбу з тероризмом», який прийнято Державною Думою 03.07.98 р., зазначається: «Тероризм — насилля чи загроза його застосування щодо фізичних осіб чи організацій, а також знищення або пошкодження (чи загроза знищення) (пошкодження) майна чи інших матеріальних об'єктів, що створює загрозу загибелі людей, спричинення значної майнової шкоди або настання інших суспільно небезпечних наслідків, що здійснюються з метою порушення суспільної безпеки, залякування населення чи здійснення впливу на

прийняття органами влади рішень, що вигідні терористам, чи задоволення їх неправомірних майнових та (чи) інших інтересів; посягання на життя політичного чи громадського діяча, що здійснене з метою призупинення його державної чи іншої політичної діяльності або через помсту за таку діяльність; напад на представника іноземної держави чи співробітника міжнародної організації, що перебувають під міжнародним захистом, а також на службові приміщення чи транспортні засоби осіб, що перебувають під міжнародним захистом, якщо це діяння здійснене з метою провокації війни чи ускладнення міжнародних відносин» [9].

В Законі України «Про боротьбу з тероризмом» визначено: «Тероризм — суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення дій з метою досягнення злочинних цілей; міжнародний тероризм — здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраданням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життя і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєдіяльності комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження» [2].

Внутрішньонаціональний тероризм притаманний не лише тому періоду, коли суспільство переходить від демократії до тоталітаризму, а й взагалі ті часи, коли відбувається крутий перелом, перехід від тоталітаризму до демократії. Це має місце завжди, коли ослаблюється влада, центральна і місцева, провідні державні і суспільні інститути, формальний і неформальний соціальний контроль, коли відбувається зміна ідеологій і моральних орієнтирів і зростає напруженість і тривожність в суспільстві. Це завжди викликає зростання насильства, в тому числі такого небезпечного, як тероризм, з яким держава зусиллями правоохоронних органів може не справлятися.

Для посилення тероризму склався комплекс передумов соціального, національного, ідеологічного, психологічного характеру. Найбільш характерними є такі: крах тоталітарної системи і розпад імперії; параліч влади і державно-економічна криза; стрімке падіння життєвого рівня; нестійкість системи громадянських відносин, структур і зруйнування звичних світоглядних засад; загострення різних — політичних, соціальних, національних протиріч і

вивільнення агресивних потенцій; загальне падіння моралі; торжество цинізму; легалізація безсоромності; вибух злочинності.

В обстановці паралельного здійснення загальноекономічних перетворень і становлення незалежної державності, що поєднується в боротьбі за владу і розгупі націоналістичних пристрастей, лозунг соціальної справедливості відходить на задній план, але не знімається зовсім, а ставиться на службу національному тероризму, оскільки всі біди і труднощі народу войовничими сепаратистами розглядаються як похідні від тих чи інших проявів національного утиску. Постійно нагадує про себе й інший варіант: використання національних і релігійних мотивів, для того щоб під їхнім прикриттям розв'язувати завдання розподілу влади. Тут на одному боці знаходяться представники старої партійно-державної номенклатури, а на іншому — діячі нової націоналістичної опозиції. Для деяких республік характерно і те, що за зіткнення навколо загальнонаціональних лозунгів приховується війна різних місцевих, етнічних, релігійних кланів.

У загальних рамках націоналістичного тероризму проводяться акції сил, які переслідують різноманітні цілі. Це й непрямий держаний терор, що здійснюється місцевою владою стосовно людей і організацій, що представляють позицію, і використання терору етнічними угрупованнями, що сперечаються в політичній боротьбі, і провокування терактів для розпалювання ворожнечі до представників інших народів і релігій [3].

Національний тероризм є найраціональнішою з форм терористичної активності, пов'язаною зі звільненням в умовах сильної централізованої держави. Інспірований організованими структурами, він постійно виходить з-під їхнього контролю, приймаючи форму звірячих безчинств охопленого гнівом натовпу. Та й індивідуальні його прояви носять виключно жорстокий характер.

Деякі особливості тероризму безпосередньо пов'язані з унікальними геополітичними характеристиками СНД. З обмеженості територій, багатонаціональності населення, нерівномірності регіонального соціально-економічного розвитку витікає багато потенційних терористичних осередків. Це означає, що в рамках одного політичного утворення існують і переплетені основні напрямки в тероризмі, які в інших країнах представлені ізольовано.

У період кризисних ситуацій звертають на себе увагу широта і використання власними політичними інститутами терористичних способів війни. Так відбувалося і на Кавказі, і в Молдові, і в Середній Азії, і в Прибалтиці.

На тлі терористичної активності в багатьох колишніх республіках колись єдиної держави, що роздирається міжусобицями та протистоянням, чітко видно, що систематичний і організований тероризм в Україні великого масштабу не набув. Для тероризму

сприятливим ґрунтом є регіональні кризи і конфлікти. Проведення ж лінії на залякування вогнищ міжнародної напруженості невпинно спрацьовує на зниження рівня тероризму як в окремих країнах, так і у світі в цілому. Протидія тероризму — це боротьба за оздоровлення міжнародного стану. Тероризм став фактором, що не просто дестабілізує діє на нормальний розвиток міжнародних відносин, діям терористів притаманний вибухонебезпечний потенціал, здатний паралізувати політичну волю уряду, зірвати розвиток позитивних міжнародних процесів, створити кризові ситуації, що можуть спричинити загострення міжнародної обстановки [1].

Першорядним нагальним завданням сьогодення є значна активізація владних структур, політичних та інтелектуальних сил з розробки головних положень довготривалої стратегії розвитку України. На вирішення цієї надзвичайно складної проблеми потрібен історично тривалий перехідний період, на протязі якого буде сформована багатомірна соціальна система, побудоване громадянське суспільство, створені відповідні структури в усіх сферах суспільного життя, запущені механізми самоврядування і самоуправління.

Стан нашого суспільства сьогодні характеризується прагненням народу, прогресивних сил до утвердження стабільності, економічного зростання, утвердження ідеалів духовності, що забезпечить кроки до гідного суспільного життя.

Література

1. Богданов О. Високотехнологічний тероризм нової епохи / О. Богданов // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. — 2005. — № 4. — С. 34 — 37.
2. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» № 638-ІУ від 20.03.2003 р. / Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 25.
3. Закон РФ «О борьбе с терроризмом» от 25.07.1998 г. // Собрание законодательства Российской Федерации. — 1998. — № 91. — Ст. 3808.
4. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Зернецька. — К., 1999. — 352 с.
5. Емельянов В. П. Терроризм как явление и как состав преступления / В. П. Емельянов. — Харьков, 1999. — 283 с.
6. Качур С. Ескалация суїцидного тероризму: ідеологічна основа / С. Качур. — К., 2010. — 99 с.
7. Костенко Н. В. Повсякденний ризик: динаміка злочинності / Н. В. Костенко // Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців). — К., 2004. — 445 с.

8. Кровавий терор / Сост. В.Ставицкий. — М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. — 319 с.
9. Крутов В. В. Концуптуальні аспекти проблеми протидії тероризмові в Україні / В. В. Крутов // Розбудова держави. — 2002. — № 1 — 8. — С. 17—27.
10. Ляхов Е. Г. Тероризм и межгосударственные отношения / Е. Г. Ляхов. — М. : Междунар. отношения, 1991. — С. 241.
11. Неклеса А. И. Постсоветский мир в новой системе координат / А. И. Неклеса // Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме). — СПб., 2004.
12. Овчинникова Г. В. Тероризм / Г. В. Овчинникова : Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» / Науч. ред. проф. Б. В. Волженкин. — СПб., 1998. — 36 с.
13. Офіційні звіти Генеральної Асамблеї, сорок дев'ять сесія. Доповнення № 49 (A/49/49). — С. 409—412.
14. Петрищев В. Е. Заметки о тероризме / В. Е. Петрищев. — М., 2005. — 288 с.
15. Петрищев В. Е. Тероризм и право. Антитерористическое законодательство за рубежом / В. Е. Петрищев // Заметки о тероризме. — М., 2002. — 144 с.
16. Телешун С. Сучасний тероризм: українські реалії / С. Телешун // Політичний менеджмент. — 2005. — № 1 (10). — С. 163—169.
17. Устинов В. В. Обвиняется тероризм / В. В. Устинов. — М., 2002. — 268 с.

В статье анализируется тероризм как опасное явление для человечества, которое стоит в одном ряду мировых угроз с ядерной и экологической опасностью. Международный тероризм становится самым распространенным средством решения конфликтов в разных регионах планеты. Сегодня в Украине есть факторы, существование которых составляет грунт для возникновения разных по масштабам и систематичностью терористических проявлений. В условиях обострения кризиса, который охватил политические, экономические и социальные отношения в Украине, можно очертить факторы, которые оказывают содействие развитию тероризма: криминализация общества, коррупция, низкий экономический уровень страны, недовольство существующими общественными отношениями, значительный уровень преступности.

Ключевые слова: *тероризм, политический и национальный тероризм, причины тероризма, экстремизм, противодействие тероризму, преступление.*

International terrorism as a perilous phenomenon for humanity alongside of nuclear and ecological dangers is analyzed in the article. International terrorism is becoming a most widely spread means of international conflicts' solutions throughout the world.

Nowadays in Ukraine there are factors favorable for emergence of different, in scale and regularity, terrorist phenomena. In the conditions of deepening crisis involving political, economic and social spheres of the country, emerge the factors contributing to the terrorism rise: criminalization of the society, corruption, low economic potential of the country, dissatisfaction with existing social relations. high level of criminality.

Key words: *terrorism, crime, political and national terrorism, reasons of terrorism, terrorism escalation, counteraction to terrorism.*

Новоскольцев Геннадій Борисович — здобувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Рецензент: проф. Барановський Ф. В.